

Steen Busck:

Begrebet »livsform«

– *Bemærkninger til Thomas Højrup: Det glemte folk, Kbh. 1983*

Sidste år drøftede etnologen Palle O. Christiansen her i Fortid og Nutid XXX s. Iff forholdet mellem fagene historie og antropologi. Jeg skal i det følgende tage tråden op; ikke ved at forsøge mig med et generelt signalment, af de to fagtraditioner, men ved at forholde mig til et begreb, der tilsyneladende spiller en hovedrolle hos etnologerne: begrebet »livsform«. Palle O. Christiansen bruger det selv i titelen på bøger som »En livsform på tvangsauktion« og »Fire landsbyer. Et etnologisk rapport om nutidige livsformer«, og nu foreligger fra en anden etnolog Thomas Højrup en mursten af en bog med titelen »Det glemte folk. Livsformer og centraldirigering«, Statens Byggeforskningsinstitut og Institut for europæisk folkelivsforskning 1983. Bogen rummer ikke blot en indgående teoretisk redegørelse for begrebet, men også en grundigt praktisk anvendelse af det. Palle O. Christiansen henviste til manuskriptet i sin artikel.

Historikere, der ikke vil lade sig nøje med kildernes egne begreber og hjemmestrikkede begreber med oprindelse i dagligsproget, er henvist til at importere dem, for fagtraditionen har ikke selv udviklet nogen egentlig teoridannelse, et særligt historisk begrebsapparat. Historikerne importerer da også på livet løs. Den nye »Dansk socialhistorie« giver et godt indtryk af importproblemerne. Her optræder antropologiske, nationaløkonomiske, demografiske og mange andre teorielementer sammen med traditionel historisk teorifjendtlighed under en »minimumskonsensus«, der bygger på begreber som »socialgruppe«, »interessegruppe« o.l., og som kun i meget ringe

grad har formået at fastholde sammenhængen mellem de syv bind. Socialhistorien illustrerer på glimrende vis historikernes dilemma: på den ene side kan vi ikke opretholde teorifjendtligheden, men er nødt til at gå på jagt efter begreber hinsides faggrænserne, på den anden side kan vi ikke frit vælge sådanne begreber, uden at de samtidig vælger os. Straks man begynder at bruge et fremmed begreb, indskrives man sig i den begrebsammenhæng og ofte også forskningstekniske sammenhæng, begrebet er hentet fra, og tvinges ideelt set til at sætte sig meget grundigt ind i den. Og hvem har tid til det? Mængden af interessante tilbud på nutidens teorimarked er jo ganske overvældende.

Ikke desto mindre vover jeg mig hermed ud på markedet. Under varebetegnelsen »livsform« og varemærket »Thomas Højrup« foreligger et tilbud, som er en nærmere undersøgelse værd.

Bogen »Det glemte folk« handler om forhold på Skiveegnen, men Skiveegnen er underordnet; den er end ikke nævnt i titelen. Det glemte folk er ikke bare Sallingboerne, det er os allesammen, folket som helhed, og de, der har glemt os, er forskerne bag de moderne levevilkårsanalyser. De får nemlig med deres levevilkårsbegreb og dets enkelte variable, »indkomst«, »boligstandard« osv., ikke fat på de særlige, dybt forskellige måder, vi lever på, og som bestemmer vores holdninger, bl.a. til de ændringer i levevilkårene, som planlæggerne og politikerne foretager på grundlag af de selvsamme levevilkårsanalyser. Højrup's hovedformål er »dels at påvise, at der i det moderne samfund findes væsensforskellige livsformer og dels at opstille et problemkatalog med forskellige typer af levevilkårskonflikter, der betinges af livsformernes forskellighed«.

Hvad forstås da ved dette grundlæggende

begreb »livsform«? »Livsform og kultur er synonymer i etnologien«, siger Højrup på en af de første sider. Dermed er vi ikke meget klogere, for hvad er kultur? Nu er Højrup ikke den, der straks præsenterer os for en kort og klar formel definition af den type, som sociologer og andre excellerer i. Livsform er »et ord, der vil ændre indhold og blive korrigeret hen ad vejen«. Altså må vi følge ham i begrebsudviklingen.

Han indleder med at placere ordet mellem begreberne »levevis« og »levevilkår«. Livsformen er en sammenfatning af forskellige måder at leve på (»levevis«), der radikalt adskiller sig fra andre måder, og som er betinget af og selv betinger bestemte ydre »vilkår«. En bestemt livsform har altså bestemte ydre levevilkår som eksistensbetingelse, og omvendt har det bestemte sæt levevilkår livsformen som eksistensbetingelse. Dette stiller Højrup over for problemet: hvor skal man begynde, og hvor skal man ende, når levevilkårene skal udpeges fra livsformen og livsformen fra levevilkårene. Han løser gennem hele sin lange bog efter min mening ikke dette problem, hvad jeg ikke skal bebrejde ham, for jeg tror det er uløseligt. Men jeg har en mistanke om, at han tror han løser det.

Højrup begynder begge steder, først ved livsformen. Det hedder herom: »... der skal være tale om et bestemt livsmønster, som gentages eller har en varighed, og hvis enkelte dele nødvendigvis betinger hinanden«, og videre: »Man må forsøge at skyde sig ind på det samlede billede, der tegner sig af en gruppe menneskers liv, når man kender deres daglige gøremål, ugens gang og aktiviteterne året rundt. Man må vide, hvorledes folkenes livsforløb former sig, hvorledes familiens daglige rutine ændrer sig med alderen, og man må kende til arbejdslivet, fritidsinteresserne, omgangskreds og samværsformer. Kan der tegnes et sammenhængende billede af livet, som det ud fra disse synsvinkler former sig fra opvækst til alderdom, så vil denne helhed blive betegnet som en livsform«. Om livsformens bestanddele hedder det, at den nødvendigvis må indeholde et idéunivers, en »ideologi« kaldes det, samt på »den materielle side«

en række »praksisfelter«, der gensidigt opstiller de materielle rammer for hinanden.

Herefter forlader Højrup begrebet »livsform« i almindelighed for at koncentrere sig om de særlige livsformer. Hvad er det, der adskiller den ene livsform fra den anden? Det er forskelle i levevilkårene: »Måden hvorpå livsformerne behandles og senere fremstilles, vil afhænge af det begrebsapparat, med hvilket man har lokaliseret og systematiseret de samfundsmæssige vilkår, livsformerne er forankrede i«. Der skal en generel samfundsmodel til. Hvad for én skal man nu vælge?

Højrup er ikke i tvivl. Marxismen i den althussèrianske version er sagen. Her finder han modellen for »den samfundsformation, der svarer til situationen i Danmark og Vesteuropa i dag«. Denne samfundsformation rummer to strukturelt forskellige produktionsmåder, der hver især er »relativt selvstændige, selvreproducerende strukturer«, nemlig den enkle vareproduktion og den kapitalistiske. De er »det logiske udgangspunkt« for konstruktionen af et begrebsapparat, hvor begreberne »på logisk nødvendig måde implicerer hinanden«. »Begrebsstrukturen udsiger således, at hvis den og den bestemte produktionsmådevariant skal kunne eksistere, så forudsætter det nødvendigvis, at de og de bestemte politiske, juridiske og ideologiske strukturtræk gør sig gældende i samfundet«. Og dermed kan man lokalisere de bestemte mulighedsbetingelser eller »vilkår«, som nødvendigvis tilstedeværelsen af bestemte livsformer.

Dette er store ord, meget store ord. Hvad er logisk nødvendighed? Gamle Marx levede under sin udvikling af kapitalbegrebet med begreber som profirate og merværdirate op til betegnelsen, men ved overgangen til klasserne begyndte det for alvor at knibe med nødvendigheden, efter at han mange gange undervejs havde været ude over logikkens grænser. Blandt hans klassebegreber følger kun »arbejderklassen« med logisk nødvendighed af kapitalbegrebet. »Småborgerskabet« f.eks. kan nok henføres til begrebet om den enkle eller simple vareproduktion, men denne optræder ikke hos Marx som en »selvstændig,

selvproducerende struktur«, ikke i logisk forstand i hvert fald, derimod nok i empirisk, historisk forstand.

Højrup's autoritative tale om »logisk nødvendighed« imponerer mig ikke, så meget mindre som han omgås begreber som »bytteværdi«, »produktionspris« og mange andre på en yderst letsindig måde. Men jeg har stor respekt for det, han med sine logiske unødvendigheder når frem til, nemlig en »empirisk« model, hvori indgår tre/fire forskellige livsformer, bestemt ud fra hvert deres sæt af levevilkår. Han udfolder modellen på en overordentlig frugtbar måde i det materiale, han har indsamlet i Salling. »Det glemte folk« er en fremragende bog både i analysen og iagttagelsen, og Højrup skriver ualmindelig godt. Desværre kan jeg ikke opholde mig ved disse kvaliteter, men har valgt her at begrænse mig til modellen og dens opbygning.

Ud fra de to begreber om henholdsvis den kapitalistiske produktionsmåde og den enkle vareproduktion opstilles to livsformer: Den første »er karakteristisk ved at indeholde en række aktivitetsfelter (fritid, familieliv m.v.), der er *adskilt* fra produktionen (»arbejdet«), men som kun kan opretholdes ved, at der stilles krav til produktionen om arbejdsdagens længde, faggrænsernes overholdelse, lønniveauets højde, arbejdsbelastningens grænser, arbejdsmiljøets karakter etc.«. Den anden livsform er karakteristisk ved at være *direkte involveret* i produktionen, så der vanskeligt eller slet ikke kan skelnes mellem »arbejde og fritid« i de forskellige aktivitetsfelter. Her er det snarest *produktionen, der stiller krav til livsformen* om »solidaritet« med produktionsenheden, engagement og ansvarlighed over for arbejdet og dets »rentabilitet«. »I den enkle vareproduktion står livsformen ikke »udenfor« produktionen, den er direkte involveret som et strukturerende element i produktionsenheden«.

Der melder sig en række spørgsmål over for disse formuleringer: Hvad hører med til livsformen og hvad ikke? Hører arbejderens liv på arbejdspladsen ikke med? Højrup fremstiller det her og siden nærmest som et ikke-liv, der alene har til formål at tilvejebringe det

økonomiske grundlag for livet i fritiden. Men er dette hele sandheden? Er ikke arbejdet samtidigt en mere eller mindre meningsfuld fremstilling af brugsværdier, et samarbejde og samvær med de øvrige ansatte, som kræver og får en vis grad af engagement i stil med den simple vareproducent? Og er ikke omvendt også den simple vareproducent mange gange underkastet bytteværdiens åg til en grad, så han i klare øjeblikke må tvivle på selvejets velsignelser og meningen med det hele, navnlig hvor han arbejder i næsten total isolation? Er husholdning og virksomhed aldrig adskilt i den enkle vareproduktion? Hvad med min barber, som går på arbejde langt væk fra sit hjem på faste tider i modsætning til mig, lønmodtageren, der sidder herhjemme? Hvad forstår Højrup i det hele taget ved livsformen, er kernen i det hele i virkeligheden det gode gamle begreb »familien«?

Disse spørgsmål skal imidlertid ikke anfægte hovedsagen: Højrup har ramt en aldeles afgørende skillelinje mellem forskellige former for levevis, en skillelinje, som den marxistiske klasseanalyse har understreget fra begyndelsen for nu halvandet hundrede år siden bl.a. med begrebet »fremmedgørelse«.

Lad os følge Højrup videre. Han konfronterer nu sine to livsformer med etnologernes hidtil mest anvendte begrebspar »urban« og »rural livsform« og når til det resultat, at hans livsformer går på tværs af skellet mellem land og by. Resultatet nås først efter en grundig og meget fængslende gennemgang af ti Sallingfamiliers levevis. Men kunne det ikke udmærket være nået forinden?

Der kommer yderligere det resultat ud af feltarbejdet, at den »kapitalistiske« livsform deler sig i to. Højrup står herefter med tre livsformer, »livsform 1« eller »de selverhvervendes livsform«, »livsform 2« eller »arbejderlivsformen« og »livsform 3«, »den karrierebundne livsform«. Den sidste adskiller sig fra »arbejderlivsformen« på flere måder, især ved en anden holdning til arbejdet. I »den karrierebundne livsform« lever man for at arbejde og arbejder ikke kun for at leve. Endelig nævnes sporadisk en fjerde livsform, »den borgerlige«, med kapitalejendommen som ydre »vilkår«.

Jeg er i hovedtrækkene yderst tilfreds med disse livsformer. De svarer så vidt jeg kan se ret nøje til den marxistiske klasseanalyses vigtigste begreber: »småborgerskabet«, »arbejderklassen«, »mellemlagene« og »borgerskabet«. Disse går som Højrup's livsformer på tværs af skellet mellem land og by, af kategorier som »erhverv« og »socialgruppe«, og de omfatter alle »niveauer« i samfundsformationen. Men Højrup sætter i »Det glemte folk« ikke sine livsformer i relation til klasseanalysebegreber og lange tradition. Hvorfor ikke? Er det fordi han simpelthen lader sit livsformbegreb træde i stedet for klassebegrebet? Det ser næsten sådan ud.

I et papir til den nordiske etnolog- og folkloristkongres i 1983, vist nok indledningen til en ny teoretisk afhandling, kommer Højrup omsider ind på forholdet mellem livsformer og klasser. Han siger bl.a.: »Samfundet som teoretisk objekt er konstrueret således, at det lader sig udlæse ... på to forskellige måder: dels som en samfundsformation af sociale relationer og dels som forskellige former for og helheder af praksis (i Hegeliansk forstand)«. Den sidste er begribeligvis hans egen »udlæsningsmåde«. Her betragtes »samfundsformationen som en ikke-mekanisk struktur af sociale relationer (?). Dette betyder i det konkrete analytiske arbejde, at konstruktionen af de ideologibærende livsformer (kulturanalysen) er en logisk mulig udlæsning..., som ikke består i, at vi »bemander« den sociale struktur med individer eller »klasser« og fylder disse med evnen til i bevidstheden at reflektere og erfare deres omverden ud fra hver deres særlige position og »outlook« – således som det er almindeligt inden for dele af sociologien og traditionel marxisme«.

Den forskel eller direkte modsætning, Højrup med disse ord markerer mellem klasseanalysen og »kulturanalysen«, er jeg slet ikke med på. Må det være en traditionel marxist tilladt at replicere: Klasseanalysen betragter ikke nødvendigvis samfundsformationen som en mekanisk struktur. Ganske vist kan klasseanalytikerens udmærket finde på at operationalisere sine begreber og »bemander« strukturen ved f.eks. at tælle hoveder, virksomheder eller husstande, men kan kulturanalytikerens

ikke det? Er det dog trods alle operationaliseringens nødvendige vilkårligheder ikke en ud af flere måder at vægte f.eks. livsform 1's samfundsmæssige betydning på?

Det er rigtigt, at klasseanalytikerens løber en alvorlig risiko for at aflede befolkningens holdninger og handlinger af dens objektive placering i den økonomiske struktur på en mekanisk måde, så f.eks. mekaniker Jensen reduceres til et simpelt eksemplar af racen »arbejder«, skønt han også er søn og far, fodboldinteresseret og genert og meget andet og frem for alt et frit levende menneske, der lever sit liv, sådan som han og hans omgivelser nu synes, det skal være. Men løber ikke også kulturanalytikerens denne risiko? Højrup's livsformer er for mig at se strukturer, ovenikøbet på det nærmeste tidløse strukturer, som han »bemander« med sallingboer på en ofte ret mekanisk måde, som jeg tror sallingboerne selv ville studse ikke så lidt over. I passager bliver disse strukturer fremstillet som nærmest selvvirkende subjekter trods Højrup's gentagne forsikringer om det modsatte.

Jeg tror, vi står over for en risiko, som hverken klasseanalytikerens, kulturanalytikerens eller nogen anden analytiker undgår. Den engelske historiker E. P. Thompson blev så bange for den, at han i forordet til »The Making of the English Working Class« skrev: »Jeg ser ikke klassen som en »struktur«, ikke engang som en »kategori«, men som noget der faktisk sker (og kan påvises at være sket) i de menneskelige relationer«. Han lagde med det nævnte værk grunden til en ualmindelig frugtbar tradition i engelsk socialhistorie. Det var befriende at se klassestrukturen som begivenheder og handlinger udført af frie handlende subjekter. Ikke desto mindre er strukturerne fortsat til stede hos både Thompson og hans elever. De undgår ikke trods alle programmerklæringer. Så lidt som begivenhederne, herunder de lange historiske træk, undgår hos Højrup og andre »strukturalister«.

Men når klasseanalytikerens og kulturanalytikerens begge gerne vil betragte »samfundsformationen som en ikke-mekanisk struktur af sociale relationer«, hvad er da forskellen

imellem dem? Hvad er forskellen på »klasse« og »livsform«? Efter min bedste overbevisning alene den, at man med begrebet »livsform« anlægger en bestemt synsvinkel på klassestrukturen og vælger sig et bestemt genstandsfelt, af Højrup betegnet som »levevis«. Klassestrukturens øvrige felter anskues herefter som »vilkår« for livsformerne. I »Det glemte folk« analyserer Højrup på fremragende vis sammenstødet mellem en bestemt livsformvariant og centraldirigeringen. Han beskæftiger sig nok med en del af baggrunden for statens indgreb, men ikke med hele den klassestruktur, der ligger bag, for den er ikke hans emne.

Livsformanalysen er kun et led i klasseanalysen, men til gengæld et meget frugtbart led. De store vanskeligheder, klasseanalytikere af enhver slags har stået overfor, når det gjaldt at forbinde de økonomiske strukturer og andre vilkår med »bevidsthedsformer« og konkrete handlingsmønstre, er Højrup i stand til at takle på en yderst givtig måde med sit livsformbegreb. Ikke fordi han er en god klasseanalytiker, dertil er hans begreber for uklare, men fordi han kombinerer klasseanalysen med begrebet »livsform« og derigennem med en række synsvinkler og metoder fra den etnologiske fagtradition, som vi har hårdt brug for.

»Livsform« er i al sin bredde et næsten tomt begreb. Dets anvendelighed beror på, at det retter opmærksomheden mod bestemte undersøgelsesfelter såsom dagens, ugens, årets og livets gang i familien, på arbejdspladsen og i lokalsamfundet og anviser bestemte metoder og teknikker til at undersøge disse felter med. I sig selv er det et rent operationelt begreb. Man kan udmærket betegne landsbyen som en livsform og samtidig tale om forskellige livsformer i landsbyen, således som Palle O. Christiansen gør det i »Fire landsbyer«.

Af den samme grund er begrebet ikke så risikabelt at give sig i lag med for historikere som så mange andre begreber. Bruger man Højruks livsformer, forskriver man sig ganske vist til et større, marxistisk teorikorpus. Det har jeg ikke noget imod, men det er der måske andre der har. De kan så lade Højruks livsfor-

mer ligge og nøjes med begrebet livsform i almindelighed, som det f.eks. introduceres af Palle O. Christiansen i indledningen til »Fire landsbyer«. Her er risikoen for at få en masse anden teori af mere eller mindre ukendt art på slæb ikke slet så stor. Dog bør man nok være opmærksom på, at den fagtradition, begrebet hentes fra, især er udviklet under studiet af »primitive« samfund hvorfor begreber som »familie«, »slægtskab« og »lokalsamfund« får en vægt, som kan synes betænkelig, når vi når op i det 19. og 20. århundrede. Det er vel næppe heller tilfældigt, at etnologerne har forkærlighed for landsbyer og fiskersamfund i rigets udkanter, som her Højruks »fjordboer«. Til gengæld undgår man med begrebet »livsform« de ulykker, som moderne nationaløkonomiske og sociologiske begreber kan forvolde i den ældre historie.

Jørgen Friis-Hansen:

Da landbruget kom til Danmark

Efter ertebølletiden kom landbruget til Danmark. Dette landbrug har man kunnet følge gennem de forudgående 2-3000 år. Det startede i Forasien og bredte sig derpå frem gennem Europa.

Den traditionelle opfattelse af landbrugets »ankomst« til Danmark blev udformet af C. J. Becker i 1947 og 1955. Man antog da, at landbruget kom hertil med indvandrende bønder, mens Danmark var befolket med jæger-folk. Der skal endog have været 2 bølger med indvandrende bønder først med A-tragt-bægre og dernæst med B-tragt-bægre.

Der er 2 grundliggende tanker bag denne teori:

1. Enhver opfindelse er at betragte som et fremskridt. Denne tanke har ganske vist aldrig været udtrykt, men den er den selvfølgelig baggrund for hele ræsonnementet.
2. C. J. Becker udsiger flg. tanke (1947, 259): Den Overgang fra naturbunden Fanger-Tilværelse til Agerbrugerens i Bund og Grund anderledes formede Liv, som kan forekomme Nutidsmennesker lige saa selv-